

2. MONARCHIA KAZIMIERZA WIELKIEGO – WYKŁAD

1. Sytuacja Polski w chwili objęcia rządów przez Kazimierza Wielkiego w 1333 r.

a) Kazimierz Wielki koronował się na króla w Krakowie w 1333 r. w wieku 23 lat

b) Państwo polskie było nadal osłabione po okresie rozbitcia dzielnicowego.

- **Poza granicami państwa nadal znajdowały się** : Pomorze Gdańskie, Pomorze Zachodnie, Mazowsze i Śląsk, a także Kujawy i ziemie dobrzyńska oraz chełmińska. Nie wszyscy książęta uznawali zwierzchność Kazimierza. **Kazimierz Wielki przejął praktycznie władzę nad Wielkopolską, Małopolską i ziemią łęczycko-sieradzką.** Polska była osłabiona tak walkami wewnętrznymi jak i zewnętrznymi (o Pomorze i Śląsk).
- **Duże zagrożenie stanowili Krzyżacy**, od których Władysław Łokietek starał się odzyskać Pomorze Gdańskie i ziemię chełmińską, a utracił dodatkowo Kujawy i ziemię dobrzyńską.
- **Wzrosło również zagrożenie ze strony Marchii Brandenburskiej.** Marchia zmierzała do rozszerzenia swoich granic kosztem ziem polskich nad dolną Wartą i Odrą oraz opanowania Pomorza Gdańskiego lub Pomorza Szczecińskiego.
- Na wschodniej granicy rozciągało się ciągle rozwijające się kosztem księstw ruskich **Wielkie Księstwo Litewskie, z którym Łokietek zawarł sojusz** dzięki małżeństwu z córką księcia litewskiego Giedymina – Aldoną.
- **Na południu Polska graniczyła z Królestwem Czech.** Od 1310 roku królem Czech był Jan Luksemburczyk, który jako następca Wacława II Czeskiego, rościł sobie prawa do tronu polskiego. Oprócz tego Jan Luksemburczyk w latach 1327-1329 zhołdował sobie prawie wszystkie księstwa śląskie (jedynie książęta świdnicko – jaworscy nie złożyli hołdu lennego królowi Czech i pozostali wierni Polsce).
- **Polska była połączona sojuszem z Węgrami**, którymi władał Karol Robert Andegaweński (jego żoną była Elżbieta Łokietkówna). Jak widać sytuacja polityczna jaką zastał Kazimierz Wielki w chwili objęcia rządów nie była łatwa.

2. Polityka wewnętrzna Kazimierza Wielkiego.

a) cele polityki wewnętrznej:

- centralizacja rządów i utworzenie nowoczesnej administracji państwowej,
- ujednoczenie (unifikacja) wszystkich ziem polskich,
- umocnienie pozycji władcy w państwie polskim,
- rozwój gospodarczy ziem polskich,
- umocnienie wewnętrzne państwa dzięki reformie armii jak i rozbudowie fortyfikacji.

Kazimierz Wielki całe swoje panowanie poświęcił realizacji tych celów.

b) reforma administracji państwowej

- wprowadził nowy **podział administracyjny** Polski. Podstawową jednostką administracyjną stała się **ziemia** zarządzana przez starostę mianowanego i odwoływanego przez króla,
- ustanowił nowe **urzędy centralne** (obejmowały swoją władzą cały kraj). Były to: urząd **kanclerza krakowskiego i podskarbiego**,
- wprowadził nowy **urząd lokalny** - urząd **starosty**, który zarządzał daną ziemią. **Uprawnienia starosty:**
 - ✓ pełnił funkcję namiestnika króla w danej ziemi,
 - ✓ dowodził siłami zbrojnymi danej ziemi,
 - ✓ zarządzał grodami i dobrami królewskimi w danej ziemi,

- ✓ czuwał nad bezpieczeństwem i porządkiem,
- ✓ był sędzią – sędził ciężkie przestępstwa kryminalne.

c) ujednoczeniu ziem polskich miały służyć:

- **kodyfikacja prawa.** Kazimierz nakazał uregulowanie norm prawnych, które były inne w każdej z dzielnic. W latach **1346-1347 powstały statuty wiślicko – piotrkowskie** (dla Małopolski i Wielkopolski). Statuty (zbiory praw) były zestawieniem obowiązującego prawa zwyczajowego. Zawierały jednocześnie szereg praw przystosowanych do warunków ekonomicznych i społecznych XIV w.
- Utworzył **Sąd Wyższy Prawa Niemieckiego** na Wawelu dzięki czemu uniezależnił miasta polskie od sądu prawa niemieckiego w Magdeburgu.

d) reforma monetarna:

- wprowadził jednolitą monetę – srebrny grosz polski

e) reforma podatkowa

- umocnił skarb państwa i zadbał o stałe dochody dzięki wprowadzeniu **stałych podatków**. Głównymi źródłami dochodu państwa były:
 - ✓ powszechny podatek zwany poradnym (płacono 12 lub 24 grosze z każdego łana),
 - ✓ opłaty od miast, wpływy z ceł i myt (opłaty za przejazd przez groble, mosty i rogatki),
 - ✓ dochody z majątków królewskich (królewszczyzn).

f) Kazimierz Wielki dbał o rozwój gospodarczy i kulturalny ziem polskich:

- popierał akcję kolonizacyjną na prawie niemieckim i polskim (lokacja setek wsi dzięki czemu zagospodarowano pustki i zwiększono areał ziem uprawnych). Kolonizowano głównie obszary Polski środkowej, rejon Gór Świętokrzyskich, Podkarpacie i pogranicze ruskie,
- powszechne stało się przechodzenie na czynsz i rezygnacja z daniny naturalnej. Dzięki temu zwiększyła się ilość pieniędzy w obiegu, a gospodarka polska w coraz większym stopniu opierała się na wymianie towarowo – pieniężnej.
- Kazimierz sprzyjał lokowaniu miast, które powstawały wzdłuż szlaków handlowych, przy dawnych grodach lub na miejscu starych targów. Za jego panowania lokowano około 100 miast, z czego 65 to były miasta królewskie,
- dbał o rozwój miast nadając im przywileje: prawo składu i przymusu drożnego. Skutkiem lokacji miast i nadawania im przywilejów była rozbudowa dróg handlowych
- popierał rozwój górnictwa. **W 1368 roku nadał statut dla podkrakowskich żup solnych w Bochni i Wieliczce.** Od tej pory stanowiły regalia królewskie, zarządzane przez żupnika podległego bezpośrednio królowi. Za jego panowania rozwijały się również **kopalnie srebra i ołowiu w Olkuszu.**
- w **1364 roku ufundował Akademię w Krakowie**, w której kształcili się przyszli polscy urzędnicy.

Mówi się iż Kazimierz Wielki zastał Polskę drewnianą a zostawił murowaną.

g) umocnieniu państwa miała służyć reforma wojska i rozwój fortyfikacji:

- podstawą sił zbrojnych państwa było **pospolite ruszenie** wszystkich właścicieli ziemskich (nawet duchowni byli zobowiązani stawić się na wezwanie księcia – mogli jednak wyznaczyć swych zastępców),
- rozszerzył obowiązek pospolitego ruszenia na wójtów i sołtysów,
- mieszczanie mieli obowiązek bronić miast (każdy cech otrzymał fragment murów do obrony),
- wojsko zostało podzielone na oddziały zwane chorągiewami. Wyróżniano
 - ✓ **chorągiew rodową** - możni panowie i zależni od nich rycerze,

- ✓ **chorągiew ziemską** – szlachta niezależna od możnych dowodzona przez wojewodów i kasztelanów
- przeprowadził liczne prace fortyfikacyjne:
 - ✓ zbudował wzdłuż granic pas zamków warownych (zbudował 53 zamki) wzdłuż granicy z Marchią Brandenburską i na Jurze Krakowsko – Częstochowskiej,
 - ✓ otoczył miasta murami (27 miast).

h) Kazimierz Wielki nadał Żydom przywilej. Od tej pory ludność żydowska podlegała bezpośrednio władzy monarchy. Skutkiem tego był napływ ludności żydowskiej do Polski. Żydzi specjalizowali się w handlu i w udzielaniu kredytów, co sprzyjało rozwojowi gospodarczemu Polski.

i) państwo polskie pod względem ustrojowym zaczęło przekształcać się w monarchię stanową. Jednocześnie przestało być monarchią patrymonialną, a stało się **Koroną Królestwa Polskiego** (*Coronae Regni Poloniae*). Koronę (symbol panowania i niezależności) oderwano od osoby monarchy i związane z państwem jako całością. Korona stała się ucieleśnieniem państwa i jego praw niezależnych od osoby króla. Pojęcie Korony Królestwa Polskiego obejmowało wszystkie ziemie Królestwa, również te historyczne, które odpadły od państwa polskiego. W ten sposób Korona mogła upomnieć się o wszystkie te ziemie. Powstała **zasada niepodzielności i niepozbywalności terytorium państwowego**

3. Polityka zagraniczna Kazimierza Wielkiego.

a) cele polityki zagranicznej:

- odzyskanie z rąk Krzyżaków Pomorza Gdańskiego, Kujaw, ziemi dobrzyńskiej i chełmińskiej,
- odzyskanie z rąk Czech Śląska,
- rozwiązanie kwestii spornych z Janem Luksemburczykiem (dążenie do rezygnacji Jana Luksemburczyka z pretensji do tronu polskiego),
- rozwój terytorialny państwa polskiego na ziemie księstw ruskich,
- umocnienie pozycji międzynarodowej państwa polskiego.

b) polityka Kazimierza Wielkiego wobec Zakonu Krzyżackiego.

Król Polski chciał przede wszystkim odzyskać utracone wcześniej ziemie. Zdawał sobie jednak sprawę, że nie jest w stanie odzyskać ich na drodze zbrojnej – Zakon Krzyżacki był zbyt potężnym przeciwnikiem. Dlatego też odwołał się do dyplomacji. Spór polsko-krzyżacki mieli rozstrzygnąć **król Węgier Karol Robert Andegaweński** – rozjemca ze strony Polski, oraz **król Czech Jan Luksemburczyk** – rozjemca ze strony Zakonu Krzyżackiego.

- W **1335 r. na zjeździe w Wyszehradzie** Karol Robert i Jan Luksemburczyk zdecydowali, że Kujawy i ziemia dobrzyńska, zagarnięte przez Krzyżaków w ostatniej wojnie, mają wrócić do Polski, lecz Pomorze Gdańskie i ziemia chełmińska mają pozostać przy Zakonie. Kazimierz Wielki nie uznał wyroku i zwrócił się do papieża. Uzyskał od papieża odmowę uznania wyroku.
- W **1339 roku odbył się sąd papieski w Warszawie**, na neutralnym gruncie (Mazowsze nie leżało w granicach państwa polskiego). Sąd wydał wyrok zgodnie z którym wszystkie ziemie polskie zagarnięte przez Zakon miały powrócić do Polski, a Krzyżacy mieli zapłacić wysokie odszkodowanie za zagarnięcie tych ziem i najazdy niszczycielskie w wysokości prawie 200 tys. grzywien. Zakon Krzyżacki nie uznał wyroku, a Kazimierz był zbyt słaby by dochodzić swych praw zbrojnie. Król Polski zdecydował się na bezpośrednie pertraktacje z Krzyżakami.
- W **1343 roku Kazimierz Wielki zawarł „wieczysty” pokój z Zakonem w Kaliszu**. Na jego mocy Kujawy i ziemia dobrzyńska powróciły do Polski. Pomorze Gdańskie i ziemia chełmińska

zostały uznane za „jałmużnę” króla polskiego dla Zakonu. Jednocześnie Kazimierz zachował tytuł „pana i dziedzica Pomorza”.

Kazimierz Wielki zrezygnował z dalszej walki o ujście Wisły.

c) polityka Kazimierza Wielkiego wobec Czech i Mazowsza

- w **1335 r. na zjeździe w Wyszehradzie** Kazimierz uzyskał od Jana Luksemburczyka zrzeczenie się praw do tronu polskiego za sumę 20 tysięcy kop groszy praskich. Kazimierz miał wesprzeć wyprawę Jana Luksemburskiego przeciwko Habsburgom. Nie rozwiązano jednak kwestii Śląska.
- w **1339 r. w Krakowie** ponownie próbowano rozwiązać kwestie sporne. Kazimierz zaprzętnięty konfliktem z Krzyżakami był zmuszony uznać prawa króla czeskiego do księstw śląskich oraz księstwa płockiego by zneutralizować negatywną postawę Jana Luksemburczyka. W zamian Jan Luksemburski wycofał swoje poparcie dla Zakonu w sporze polsko – krzyżackim. Ze strony Kazimierza był to jedynie wybieg. Nie zamierzał zrezygnować i oddać Śląska bez walki. Utrzymywał przyjazne stosunki z ostatnim niezależnym księciem śląskim – Bolkiem świdnickim. Zawarł również przymierze antyczeskie z Ludwikiem Bawarskim
- w **1345 roku** Kazimierz Wielki rozpoczął **polско-czeską wojnę o Śląsk**. Król polski wycofał się z wojny w momencie gdy królem Czech został Karol IV Luksemburski, późniejszy cesarz niemiecki. Wojnę zakończył **pokój w Namysłowie w 1348 r.**, w którym Kazimierz Wielki uznał prawa czeskie do Śląska. Musiał niestety zrezygnować z odzyskania tych ziem. Udało się jedynie zachować przynależność Wrocławia do archidiecezji gnieźnieńskiej. Król Czech obiecał poparcie w przypadku kolejnej wojny polsko – krzyżackiej.
- w 1351 r. zginął Bolesław III, książę płocki. Księstwo płockie było lennem Czech. Kazimierz Wielki chciał przejąć nad nim zwierzchność. **Przejął kontrolę nad księstwem płockim** i obiecał pozostałym dwóm książętom mazowieckim, że uwolni ich spod zwierzchności Czech.
- 1355 r. Karol VI Luksemburski, król Czech, został cesarzem rzymskim narodu niemieckiego. Kazimierz Wielki odnowił z nim sojusz i zawarł ponowne porozumienie. **Zrzekł się swoich praw do księstwa świdnicko – jaworskiego, zrezygnował również z Kluczborka i Byczyny. W zamian Karol VI zrzekł swoich praw do Mazowsza. Układ ten został ratyfikowany w 1356 r.**
- **Książęta mazowieccy złożyli hołd lenny Kazimierzowi Wielkiemu;** Mazowsze jednak nie zostało wcielone do Polski.
- Kazimierz Wielki do końca życia dążył do rewindykacji Śląska. Uzyskał od papieża unieważnienie zawartych wcześniej układów nie zdążył jednak przed śmiercią wcielić tych porozumień w życie.

d) polityka wobec Pomorza Zachodniego i Brandenburgii

- w 1337 r. Kazimierz Wielki zawarł przymierze z księciem pomorskim Bolesławem V wołogskim, umocnione w 1343 r. ślubem Bolesława V z córką Kazimierza – Elżbietą. Sojusz ten umacniał jego pozycję w stosunkach z Zakonem i Marchią Brandenburską.
- w 1350 r. Kazimierz Wielki zawarł przymierze z Danią, które miało na celu trzymać w ryzach zarówno Karola IV jak i Zakon Krzyżacki
- przymierze z Pomorzem Zachodnim i Danią pozwoliło Kazimierzowi Wielkiemu wykorzystać trudności Marchii Brandenburskiej. **W 1365 r. uzależnił od Polski Drezdenko i Santok (hołd lenny), a następnie w 1368 r. wcielił do Polski okręg Wałcza z grodami Drahimem i Czaplankiem, kosztem Brandenburgii.** Dzięki temu rozerwał połączenie lądowe między Brandenburgią i Zakonem Krzyżackim.

e) ekspansja na Ruś.

Księstwa ruskie od XI wieku były pogrążone w okresie rozbitcia dzielnicowego. Skorzystali z niego Mongołowie podporządkowując sobie Ruś. Dopiero w XIV wieku księstwa ruskie zaczęły uniezależniać się od Złotej Ordy. Ekspansją na Ruś zainteresowana była Litwa, Węgry i państwo polskie. Na Rusi Halickiej władał **Bolesław Trojdenowicz**, z którym Kazimierz Wielki utrzymywał dobre stosunki i z którym był spokrewniony.

- **w 1339 r. podczas zjazdu w Wyszehradzie** Bolesław Trojdenowicz obiecał Kazimierzowi, że po swojej bezpotomnej śmierci przekaże w spadku Ruś Halicko – Włodzimierską (tzw. Ruś Czerwoną) w jego ręce.
- **Bolesław Trojdenowicz zmarł w 1340 r.** Natychmiast na Ruś wyprawił się Kazimierz Wielki. Do walki o Ruś przystąpili również Tatarzy, Rusini i Litwini.
- **w 1341 r. wojsko polskie opanowało ziemię przemyską i sanocką.** Resztę zajęło Wielkie Księstwo Litewskie, z którym od tej pory Kazimierz Wielki prowadził wojny o te ziemie. Wspomagali go Węgrzy i rycerze zaciężni z Mazowsza. Kazimierz zorganizował kilka wypraw wojennych na Ruś. **Walki toczyły się do 1366 r.**
- **w 1349 r.** opanował Ruś aż po Podole z Lwowem, Haliczem, Brześciem, Włodzimierzem, Kamieńcem Podolskim. Litwini przejęli ziemię włodzimierską z Łuckiem.
- **W ręce Polski** dostała się ostatecznie **Ruś Halicka i część Rusi Włodzimierskiej.** Reszta przypadła Litwie.

4. Sprawa sukcesji

- Kazimierz Wielki cztery razy zawierał związek małżeński, nie miał jednak syna.
- **w 1339 r. zawarł układ z Karolem Robertem Andegaweńskim w Wyszehradzie**, zgodnie z którym w razie jego bezpotomnej śmierci władzę w Polsce miał przejąć syn Karola Roberta – Ludwik. Został on królem Węgier w 1342 r.
- **w 1355 r. Ludwik Węgierski wydał przywilej w Budzie**, chcąc zyskać poparcie polskiego rycerstwa dla planów sukcesji Andegawenów w Polsce, w którym gwarantował zachowanie w przyszłości praw przysługujących rycerstwu.
- w 1368-1369 r. Kazimierz Wielki przeprowadził adopcję swego wnuka – Każka Słupskiego (syna księcia pomorskiego Bolesława V i Elżbiety) by zabezpieczyć tron polski, w przypadku gdy Ludwik I również nie będzie miał męskiego potomka (miał 2 córki). W testamencie zapisał Każkowi ziemię łeczycką, sieradzką i dobrzyńską. Zapis ten został obalony po jego śmierci.

5. Ocena panowania Kazimierza Wielkiego

- Kazimierz Wielki prowadził przede wszystkim politykę dyplomatyczną rezygnując z prowadzenia wojen.
- Kazimierz przyłączając Ruś Halicko – Włodzimierską obudził zainteresowania wschodnim kierunkiem polityki zagranicznej. Od jego panowania Polska była zainteresowana rozszerzeniem swoich granic o ziemie ruskie lub litewskie.
- Zrezygnował z walki o Pomorze Gdańskie i z walki o Śląsk, gdy zdał sobie sprawę, że nie jest w stanie ich odzyskać. Pozostawił to zadanie potomnym.
- Dzięki Kazimierzowi umocniła się pozycja międzynarodowa Polski. Świadczy o tym zjazd monarchów w Krakowie w 1364 roku. Na ślub wnuka Kazimierza – Każka Słupskiego, przybył wówczas cesarz Karol IV, król Węgier – Ludwik Andegaweński, król Cypru, Danii, a także wielu

książąt. Pod koniec panowania Kazimierza Wielkiego państwo polskie liczyło około 250 tys. km².

- dzięki polityce Kazimierza Wielkiego Polska przekształciła się w silną monarchię o charakterze stanowym,
- monarcha stał się symbolem jedności ziem pozostających w jego bezpośrednim władaniu,
- Kazimierz pozostawił po sobie dobrze zorganizowane państwo, rozwinięte gospodarczo i kulturalnie
- Kazimierz Wielki „zastał Polskę drewnianą a pozostawił murowaną”.